

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Засновано у 2015 році

Рівне – 2018

УДК 37 : 005.591.6

I - 66

ББК 74.200

Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Вип. 8. / упоряд. О. Б. Петренко ; ред. кол. : О. Б. Петренко, Т. С. Ціпан, Н. М. Гринькова та ін. – Рівне : РДГУ, 2018. – 357 с.

До збірника увійшли наукові праці з теорії і методики освіти та виховання. У наукових розвідках представлено різновекторність сучасних підходів до змісту, форм і технологій освітнього процесу, починаючи від дошкілля і завершуючи вищою школою.

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Петренко Оксана Борисівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Заступник головного редактора: **Ціпан Тетяна Степанівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Відповідальний секретар: **Гринькова Надія Михайлівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Члени редакційної ради:

Сухомилинська О. В., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, головний науковий співробітник відділу історії освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомилинського;

Бех І. Д., доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту проблем виховання НАПН України;

Пустовіт Г. П., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничо-математичних дисциплін Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Павелків Р. В., доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Коберник О. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Лобода С. М., доктор педагогічних наук, професор, доктор габілітований, професор звичайний Вищої школи інформатики і прикладних наук (м. Лодзь, Республіка Польща).

Члени редколегії:

Безкоровайна О. В., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики викладання іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету;

Карпенчук С. Г., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Ламаукас В., доктор соціологічних наук, професор, директор науково-методичного Центру «Scientia Educologica», професор Шяуляйського університету (м. Шяуляй, Литовська Республіка);

Литвиненко С. А., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Малолєпши Елігіуш, др. хаб., професор, декан педагогічного факультету Академії імені Яна Длугоша в Ченстохові;

Пелех Ю. В., доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи Рівненського державного гуманітарного університету;

Потанчук Т. В., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Сойчук Р. Л., доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Стоклоса К., доктор наук, професор, Інститут Зигмунд-Неуман (Дрезден, ФРН);

Федяєва В. Л., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету;

Шмид К., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри історії і теорії виховання Жешувського університету (м. Жешув, Республіка Польща);

Шугаєва Л. М., доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Ячук І. П., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Бригачок С. Б., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти Рівненського державного гуманітарного університету;

Баліка Л. М. кандидат педагогічних наук, доцент теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 21161-10961Р.

Наказом МОН України № 515 від 16.05.2016 р.

Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету «Інноватика у вихованні» включений до Переліку наукових фахових видань України (галузі науки – педагогічні).

Упорядники: **проф. Петренко О.Б., доц. Ціпан Т.С.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ.**

Рецензенти: **Сейко Н. А.** – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової і міжнародної роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Кравченко О. О. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол №9 від 25 жовтня 2018 р.)

Редакційна колегія не завжди поділяє точку зору авторів.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

ЗМІСТ

Павелків Р. В. Генеза рефлексії як психологічного механізму морального розвитку особистості.....	6
Сяо Су Ім'я Василя Сухомлинського – поза часом і простором.....	16
Басіладзе Н. А. В. О. Сухомлинський про любов, шлюб і сім'ю.....	28
Пантюк Т. І., Пантюк М. П. Неформальна освіта як складова освіти впродовж життя: сутність, значення, перспективи.....	40
Панчук І. І. Особистість віруючого-протестанта волинського регіону: «від досвіду маргінальності до свідомої соціалізації».....	49
Петренко О. Б. Трансформація ідеї материнської педагогіки: від Я. А. Коменського до В. О. Сухомлинського.....	62
Пустовіт Г. П. Компетентнісний підхід як ціннісний конструкт освіти особистості в закладах позашкільної освіти.....	82
Сойчук Р. Л. Відповідальність як найважливіша характеристика зростаючої особистості.....	96
Антонець М. Я., Борова В. Є. Розвиток мовлення дітей передшкільного віку у творчій спадщині Василя Сухомлинського.....	106
Баліка Л. М. Роль шкільної бібліотеки у формуванні інтересу до читання у творчій спадщині В. О. Сухомлинського.....	117
Боровець О. В. Ідеї інклюзивного навчання у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.....	126
Бричок С. Б. Погляди Василя Сухомлинського на проблему вивчення особистості дитини	132
Будз І. Ф. Teacher's role in the process of identification and classroom approach of gifted and talented education in great Britain....	144
Гринькова Н. М., Степанчук Р. Б., Кавка Ю. Я. Фізичне виховання дітей та молоді у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.....	151
Гудовсек О. А. Професійна підготовка вчителів образотворчого мистецтва в країнах Європи.....	157
Дзюбишина Н. Б. До проблеми формування дослідницької компетентності у студентів художньо-педагогічного факультету.....	167
Колупасєва Т. Є. Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у підготовці вчителя Нової української школи.....	176
Маліновська Н. В. Актуалізація лінгводидактичних ідей Василя Сухомлинського у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти.....	186
Петренко С. В. Формування творчої особистості майбутнього учителя Нової української школи: актуалізація ідей В. О. Сухомлинського.....	193
Рого Г. І. Передумови становлення і розвитку альтернативної педагогіки в Угорщині	202

Сергєєва Н. В. Теоретичні засади супроводу позитивного спілкування підлітків із сімей вимушених переселенців.....	212
Сивохоп Я. М. Теоретична складова методики формування здорового способу життя учнів 6–9 класів у процесі спортивно-красназавчої роботи у закладах позашкільної освіти	220
Сілков В. В., Сілкова Е. О. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до формування умінь розв’язувати сюжетні задачі у молодших школярів.....	231
Стельмашук Ж. Г. Актуальність ідей В. О. Сухомлинського у контексті завдань Нової української школи.....	243
Сяська І. О. Сутність екологічної компетентності та особливості її формування у майбутнього учителя природничих дисциплін.....	251
Федоришин О. П. Social support for students with disabilities via education in Ontario, Canada.....	259
Ціпан Т. С. Провідні ідеї патріотичного виховання В. Сухомлинського у контексті сучасної освіти і виховання.....	272
Шалівська Ю. В. Формування комунікативно-мовленнєвої компетентності майбутнього вчителя початкової школи.....	284
Шелюк Г. В., Ярова О. А. Методичне забезпечення викладання математики: актуалізація досвіду церковнопарафіяльних шкіл (кінець XIX – початок XX ст.).....	292
Доробки молодих науковців	
Бондарець М. А. Організація виховання педагогічно занедбаних дітей та підлітків у творчій спадщині В. О. Сухомлинського.....	304
Мартьянова М. Є. Педагогічний вплив художньої літератури на формування особистості за концепцією Алена.....	313
Павленко А. М. Формування та становлення особистості дітей-сиріт в будинках сімейного типу	321
Поліщук І. В. Проблема національно-патріотичного виховання у педагогічній спадщині Т. Д. Дем’янюк.....	327
Станіславчук Н. І. Роль етичної компетентності при підготовці майбутніх вчителів іноземної мови.....	338
Столярчук Л. І., Столярчук О. В., Мазурок І. В. Потенціал педагогічного коледжу в утвердженні громадянської компетентності: погляд куратора.....	345

благоприятной среды для школьников с особыми образовательными потребностями. Выделены причины, обуславливающие снижение способности детей к обучению.

В статье рассматриваются принципы, на которых базируется обучение отстающих в развитии детей, приводятся советы В. Сухомлинского, которые помогают эффективно организовать учебно-воспитательный процесс в инклюзивном классе.

Ключевые слова: педагогическое наследие В. Сухомлинского, дети с особыми образовательными потребностями, дети с пониженной способностью к обучению, инклюзивное обучение.

Abstract. The practical and scientific generalizations of V. Sukhomlynskyi about the education of children with limited learning ability are analyzed in the article. The article highlights the ideas of V. Sukhomlynsky about the education of children with special educational needs in the conditions of ordinary class of mass school.

The author analyzes the views of V. Sukhomlynskyi on the problem of individual approach to each pupil, creation of a favorable environment for pupils with special educational needs. The reasons, which reduce the ability of children to study, are singled out: illness at an early age, lack of full maternal upbringing during the first 2-3 years of life, bad parenting habits, conflicts in the family, poor mental and emotional life of the family, etc.

The article deals with the principles on which the education of children with special educational needs is based, and suggests V. Sukhomlynskyi's recommendations that help to effectively organize the educational process in the inclusive class: to provide an individual approach to each pupil, to enrich the intellectual and emotional life of students at school, to organize student reading books, observing nature, creative work and other.

Key words: V. Sukhomlynskyi's pedagogical heritage, children with special educational needs, children with limited learning ability, inclusive education.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2018

С. Б. Бричок

ПОГЛЯДИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО НА ПРОБЛЕМУ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

Анотація. У статті проаналізовано погляди видатного українського педагога Василя Сухомлинського на проблему вивчення особистості дитини у їх системності та у контексті еволюції педагогічних ідей ученого. З'ясовано, що трансформація поглядів педагога на проблему вивчення дитини відбувалася упродовж чотирьох періодів його творчості: вивчення

учня як суб'єкта навчальної діяльності, констатація рівня успішності учнів та пов'язаних з ним інтелектуальних і вольових якостей (перший період); наукова основа вивчення дитини відповідно до запропонованої педагогом схеми вивчення (загальні відомості про учня, стан його здоров'я, захворювання, загальний фізичний розвиток, склад сім'ї, заняття батьків, сімейно-побутові умови учня, матеріальний стан, культурний рівень сім'ї, індивідуально-типологічні особливості учня, темперамент, характер, самооцінка, емоції, воля (другий період); вивчення інтелектуальної, моральної, естетичної сфер особистості учня на різних вікових етапах розвитку, моральна вихованість дитини (третій період); вивчення моральних та духовних якостей, культури школяра, глибоке проникнення у суть психічних процесів, вдумливий аналіз і з'ясування причин складних і часом суперечливих проявів особистості учня (четвертий період). Доведено, що думки, ідеї, напрацювання В. Сухомлинського не втратили актуальності і у наш час.

Ключові слова: Василь Сухомлинський, особистість, дитина, вивчення особистості, психолого-педагогічна характеристика.

Постановка проблеми. У Концепції Нової української школи, згідно з якою сьогодні відбувається кардинальне реформування шкільної освіти, місія нової української школи передбачає, зокрема, й розкриття та розвиток «здібностей, талантів і можливостей кожної дитини», позаяк «кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями» [5, с. 14]. Здійснити це можливо тоді, коли педагог знатиме дитину, вивчатиме особистість кожного учня, володітиме технологією такого вивчення.

Видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський досконало знав особистість кожного учня, відпрацював на практиці технологію вивчення психофізіологічних, психічних, особистісних особливостей дитини. Досвід В. Сухомлинського, описаний у працях педагога, дає змогу на яскравих емоційних прикладах зрозуміти сутність доволі складних психолого-педагогічних явищ і процесів, усвідомити їх глибинні механізми. Без знань про людину, – був переконаний педагог, – освіта не може бути повною.

Тому вважаємо, що використання досвіду В. Сухомлинського дасть змогу сучасному вчителю сформувати вміння вивчати своїх учнів та ефективно використовувати отримані знання у повсякденній педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Проблема вивчення особистості завжди була актуальною. В українській педагогіці ідея вивчення особистості розглядалась у працях Г. Сковороди, К. Ушинського і, звичайно, В. Сухомлинського.

Спадщина В. Сухомлинського як вченого, педагога-експериментатора є предметом аналізу багатьох дослідників. Найбільш

системно погляди педагога проаналізовані у працях Н. Калініченко, О. Петренко, О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої та ін. [6; 9; 10]. Проблемі вивчення учня у спадщині Василя Олександровича присвячені наукові розвідки С. Бричок [2], О. Міхна [3; 4] та інших учених. Зокрема, Олександр Міхно досліджував роль психологічного семінару у вивченні особистості учня, організованого В. Сухомлинським у Павлівській середній школі.

Водночас трансформацію поглядів Василя Сухомлинського на проблему вивчення особистості дитини у їх системності та у контексті еволюції педагогічних поглядів ученого до сьогодні не досліджено.

Основне **завдання** пропонованої розвідки полягає у розкритті поглядів Василя Сухомлинського на проблему вивчення особистості дитини в їх цілісності та системності у контексті життя й педагогічної діяльності вченого.

Виклад основного матеріалу дослідження. Донька видатного педагога, академік Ольга Сухомлинська вважає, що «... діяльність Павлівської школи і творчість Сухомлинського, що між собою нерозривні, набувають системно-структурного характеру, що утруднює аналіз, бо потребує не лише високого рівня узагальнення, а й постійного усвідомлення цієї системності, постійної уваги до цих питань» [10, с. 24]. Тому аналіз досліджуваної проблеми здійснено з вказаних позицій системності.

Безперечно, за роки педагогічної діяльності погляди Василя Олександровича закономірно еволюціонували: «від осмислення конкретної організаційної шкільної роботи й пошуків удосконалення окремих сторін навчально-виховного процесу до створення цілісної педагогічної системи формування всесторонньо розвиненої особистості» [6, с.388]. Така еволюція відбувалася відповідно до соціально-культурного контексту епохи, змін у суспільстві та через призму набутого педагогом досвіду у стінах очолюваної ним Павлівської середньої школи.

Василь Сухомлинський був переконаний у тому, що «без знання дитини нема школи, нема виховання, нема справжнього педагога і педагогічного колективу» [16, с. 449], бо «знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки педагогічного керівництва шкільним колективом» [16, с. 441].

Величезним недоліком сучасної на той час системи освіти педагог вважав відсутність у навчальних планах шкіл та педагогічних інститутів такого предмету як «Людинознавство». «Людинознавством має бути прийнята вся навчально-виховна робота школи й вузу», – переконував педагог у статті «Думки про шкільне виховання» (1968) [11, с. 392]. А у праці «Что такое добро и зло» Василь Олександрович зазначав: «Ніхто не змусить мене відмовитись від переконання: головним предметом у радянській школі має бути людинознавство. І не лише в школі, але і в

кожному інституті. Для мене у школі це головний предмет» [8, с. 8].

В. Сухомлинський був переконаний, що учителі повинні знати своїх учнів, їхній духовний світ, уміти виховувати волю і характер, розвивати пам'ять. Водночас у відомій книзі «Сто порад учителю» наголошував: «Пам'ятайте, що нема й бути не може абстрактного учня» [18, с. 436–437].

На початку своєї педагогічної діяльності і до середини 50-х років ХХ ст. В. Сухомлинський був прихильником «школи учіння» з її спрямуванням на міцний базовий компонент знань і умінь та домінантою розумової праці учнів. У ці роки у В. Сухомлинського визріла потреба в обґрунтуванні і здійсненні великих змін у шкільній практиці: він шукав нові підходи до підвищення грамотності й успішності учнів, до вдосконалення форм навчання, досліджував взаємозв'язок умов і результатів навчання. Заразом його хвилювали також проблеми соціалізації особистості. І він самостійно почав здійснювати педагогічний пошук, розробляв проблеми вивчення особистості дитини у школі та відпрацьовував систему складання педагогічної характеристики на учня. У 1953 році в журналі «Народное образование» була надрукована стаття В. Сухомлинського «Педагогическая характеристика ученика», у якій директор Павлиської школи доводив, що вчителю необхідно вміти складати педагогічну характеристику учня з урахуванням низки важливих моментів [7]. Насамперед, характеристику можна складати лише після глибокого вивчення індивідуальних особливостей дитини. По-друге, вчителю не треба строго дотримуватися схеми, тому що «різноманітні особливості дитини не можна «підігнати» під схему» [1, с. 217]. По-третє, педагог застерігав вчителів від того, щоб складання характеристики учня не перетворилося в «своєрідну кампанію». На переконання педагога, характеристика «повинна включати особливості засвоєння учнем матеріалу і набуття ним практичних навиків» [там само, с. 219].

Запропонована педагогом схема передбачала вивчення учня як суб'єкта навчальної діяльності, тобто вивчалися насамперед інтелектуальні і вольові риси. Статус, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки, характер учня оцінювалися в залежності від того, як він навчався.

У другий період практичної діяльності – а це друга половина 50-х років – початок 60-х рр. ХХ століття, В. Сухомлинський перейшов на позиції парадигми «трудової» школи. У ці роки з'являються роботи, у яких педагог особливу увагу приділяв проблемам трудового виховання й політехнічної освіти школярів. Саме у цей період вивчення особистості дитини, складання характеристики учня було поставлено педагогом на наукову основу.

Зважаючи на те, що до школи приходять діти з неоднаковими, а різними здібностями і їх потрібно розвивати упродовж всього періоду навчання, найважливіше завдання школи педагог-новатор вбачав у тому, щоб «розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його неповторно індивідуальний талант ...», наголошуючи: «... ми з

особливою увагою вивчаємо інтереси і задатки дітей» [13, с. 96]. Починаючи саме з дитинства, необхідно все робити для того, аби тільки у дорослому житті не було жодного невдахи, жодної ні до чого не здатної людини. Без вдумливого, індивідуального, творчого вивчення кожного школяра, кожного хлопчика, кожної дівчинки таке завдання вирішити неможливо.

Педагог був переконаний, що вчителю насамперед «**треба побачити, пізнати, зрозуміти** дитину... Пізнайте її такою, якою вона є. Не намагайтесь змінити, переломити, перебудувати те, що створила в своїй таємничій майстерні природа ...» [14, с. 214] (виділено В. Сухомлинським – С. Б.). Розуміння особистості, особливостей її пізнавальної, емоційної, поведінкової, мотиваційно-потребової сфери дає вчителям можливість адекватно планувати систему навчально-виховних заходів, зрозуміти окремі особливості поведінки і психічних властивостей школярів.

Вивчення школярів педагог радив розпочинати зі збору загальних відомостей про учня, про стан його здоров'я, захворювання, загальний фізичний розвиток: «Коли ми переконалися, що все духовне життя і особливо розумова праця дитини залежать від її здоров'я, фізичного розвитку, ...наш колектив вирішив починати вивчення дитини саме з вивчення її здоров'я» [16, с. 444].

У грудні 1964 р. в трьох номерах «Учительской газеты» було надруковано статтю В. Сухомлинського «На нашій совісті – людина», у якій педагог, зокрема, ділився досвідом вивчення дитини у Павлівській середній школі: «Ми намагаємося знати про дитину якнайбільше: яке в неї здоров'я, які особливості її організму, як дитина мислить, відчуває, сприймає навколишній світ» [14, с. 203].

Відтак педагог радив вивчати склад сім'ї, заняття батьків, сімейно-побутові умови учня, матеріальний стан, культурний рівень сім'ї. Вчителя повинні цікавити особливості виховання в сім'ї, погляди батьків на виховання, методи виховання у сім'ї, ставлення батьків до школи, ставлення учня до батьків, до старших, до братів і сестер. Василь Олександрович вважав, що без вивчення сім'ї, «без допомоги батьків нам не обійтися не тільки у вивченні дитини, а й у всіх інших справах» [там само]. У процесі вивчення учня павлівський педагог особливо великого значення надавав ролі сім'ї у становленні особистості дитини. Він був переконаний, що для того, аби «добре вивчити дітей, треба добре знати сім'ю – батька, матір, братів, сестер, дідусів і бабусь» [17, с. 19]. Адже «дитина – дзеркало сім'ї; як у краплі води відбивається сонце – так у дітях відбивається моральна чистота матері й батька» [там само, с. 29].

Технологію вивчення індивідуально-типологічних особливостей учня, систему вивчення темпераменту, характеру, самооцінки, емоцій, волі особистості, запропонованих Василем Олександровичем, знаходимо у багатьох його працях, зокрема, «На нашій совісті – людина», «Серце віддаю дітям» та ін. [14; 17].

У праці «Духовний світ школяра» педагог на величезному фактичному матеріалі проаналізував інтелектуальну, моральну, естетичну сферу особистості учня на різних вікових етапах розвитку. Педагогом на численних прикладах проаналізовано особливості розвитку сприймання, мислення, почуттів, інтересів, прагнень, вольових процесів [12].

Учений настійливо радив учителям вивчати також і моральну вихованість учнів. Зокрема, про це йдеться у п'ятій бесіді «Про деякі питання морального виховання» праці «Розмова з молодим директором школи» [16].

Досить актуальним для сучасного вчителя вважаємо положення вже згадуваної вище статті Василя Олександровича «Педагогическая характеристика ученика» про те, що «індивідуальні особливості учня не є чимось незмінним, сталим. Вони постійно змінюються, відповідно, повинна постійно якимось змінюватись і педагогічна характеристика учня. Вона повинна намічати перспективи розвитку учня у майбутньому, перспективи його росту. Головною у педагогічній характеристиці має бути вказівка на те, як розвиваються здібності учня і що ще треба зробити учителю, щоб учень краще засвоював програмовий матеріал» [1, с. 220].

Сучасному вчителю слід також запам'ятати думку Василя Сухомлинського з приводу того, що у педагогічній характеристиці не варто відображати дисципліну і поведінку учня, тому що це є зайвим, а інколи, й шкідливим моментом. Василь Олександрович наводив яскраві, емоційні приклади негативної ролі педагогічних характеристик у житті школярів [1]. Педагог вважав, що «педагогічні характеристики повинні бути підсумком уважного вивчення індивідуальних особливостей учнів. Тільки у такому випадку вони будуть корисні учителю для подальшої його роботи з учнями» [там само, с. 220].

Середина 60-тих років XX століття – це третій період творчості педагога, який характеризується тим, що спрямованість педагогічної діяльності В. Сухомлинського стає протилежною до загальних тенденцій розвитку радянської педагогіки, у якій відбулося повернення «школи праці» до модифікованого варіанту «школи навчання» і запанувала модель виховуючого навчання.

В. Сухомлинський, випереджаючи час, утверджував «школу самореалізації особистості» та підходив дуже близько до ідей вільного виховання особистості [6]. У ці роки педагог трактував особистість, яка формується, головною цінністю, обстоював переконання, що центром педагогічних зусиль має бути дитина з її інтересами, особливостями природних задатків. У Павлівській школі під керівництвом директора, починаючи з вересня 1965 року, почав діяти відомий психологічний семінар. У контексті нашого дослідження цікавим є той факт, що на кожному з семінарів першим обговорювалося питання: «Педагогічна характеристика такого-то учня». Причому педагогічна характеристика учня розпочиналась з аналізу стану його здоров'я, фізичного розвитку

дитини, характеристики умов її всебічного розвитку. «Предметом великої уваги є характеристика індивідуальних особливостей розумового розвитку: як дитина сприймає предмети і явища навколишнього світу, як у неї відбувається формування понять, які особливості її мови, як вона запам'ятовує, як розвинуто в неї образне й абстрактне мислення, яке емоційне забарвлення її мови, взагалі який ступінь її емоційної культури», – розповідав педагог молодим колегам [16, с. 447].

Саме у цей період відбулася зміна назви характеристики з «педагогічної» на «психолого-педагогічну». Сама ж характеристика містила якісно новий зміст, а успішність у характеристиці відійшла на другий план. Василь Олександрович зауважував, що на перших порах вчителям було дуже важко «готувати педагогічну характеристику дитини» [16], однак з часом складання характеристики ставало звичною справою.

Наступним, четвертим періодом у творчості Василя Олександровича стали кінець 60-х – початок 70-х рр. XX століття. Це розквіт педагогічної творчості вченого, результатом якого є винятково потужний і різноманітний за тематикою потік книг, статей для вчителів, учених, батьків. Головними особливостями «пізнього» В. Сухомлинського можна вважати такі: трактування особистості, що формується, як самоцінність; розуміння виховання як феномена, значною мірою незалежного від вимог суспільства; висування в ролі головної мети виховання повноцінного вільного розвитку дитини як гармонійної активної особистості, індивідуальності, здатної протистояти тенденції нівелювання. Усе більш виразною й провідною стає педагогічна установка на виховання як синхронний процес взаємодії двох активних суб'єктів. На перший план, як центр педагогічного процесу, тепер висувається дитина з її активністю, інтересами, індивідуальними творчими здібностями.

Щоправда, уже після смерті педагога продовжують виходити нові його праці: «Методика виховання колективу» (1971), «Розмова з молодим директором школи» (1973), «Листи до сина» (1977), «Батьківська педагогіка» (1978), «Книга про любов» (1983). Над цими працями Василь Олександрович працював у останні роки життя. Саме ці роботи збагатили його педагогічну концепцію виховання новими напрямками, темами, положеннями.

Наприкінці 60-х років у Василя Олександровича «на першому місці стоїть здоров'я, фізичний розвиток дитини, характеристика умов її всебічного розвитку, індивідуальних особливостей розумового розвитку: як дитина сприймає предмети і явища навколишнього світу, як у неї відбувається формування понять, які особливості її мови, як вона запам'ятовує, як розвинуто в неї образне й абстрактне мислення, яке емоційне забарвлення її мови, взагалі який ступінь її емоційної культури» [16, с. 447]. У поглядах педагога на вивчення дитини чітко прослідковується зміщення акцентів у бік поглиблення психологічної освіти педагогів задля всебічного вивчення учнів. Крім того, Василь

Олександрович вважав, що без ознайомлення з основами психології самих учнів немислимий повноцінний розвиток особистості. Тому у Павлиській школі для вчителів і для учнів старших класів у позаурочний час організовували читання лекцій про психіку людини, про темперамент і характер, мислення, пам'ять, мовлення, почуття, емоції і волю [15].

Актуальною є думка педагога про те, що вчителі повинні знати духовний світ школярів, виховувати їхню волю і характер, розвивати пам'ять, мислення, мовлення. Василь Олександрович переконував: «П'ятсот вихованців, духовне обличчя яких ми повинні сформувати, – це п'ятсот неповторних талантів і обдарувань» [13, с. 91]. Побачити в кожній дитині індивідуальність, вміти її вивчити і знайти разом з нею її власну життєву стежку – ось важливе завдання вчителя. «Здійснювати це завдання – означає вести кожного вихованця тією доріжкою, на якій з найбільшою яскравістю може розкриватися сила його розуму і умінь, майстерність і творчість. Скільки учнів – стільки й доріжок» [13, с. 93].

Отже, трансформація поглядів педагога на вивчення особистості учня відбулася відповідно до еволюції його педагогічних поглядів у контексті суспільно-політичних й соціокультурних умов. Педагог вважав, що вивчення особистості учня є надважливим завданням педагога, своєрідним підсумком якого є психолого-педагогічна характеристика дитини. Підтвердження знаходимо і у дослідженні О. Міхно, який, проаналізувавши педагогічні характеристики на учнів Павлиської середньої школи першої половини 1950-х рр. та кінця 1960-х рр., дійшов висновку, що «погляди Василя Олександровича на проблему психолого-педагогічної характеристики не були сталими, а еволюціонували паралельно з розвитком педагогічного світогляду вченого, що яскраво відбилося у змісті характеристик, складених педагогами очолюваного ним колективу: від констатації рівня успішності учнів і пов'язаних з ним інтелектуальних якостей до глибокого проникнення у суть психічних процесів, вдумливого аналізу і з'ясування причин складних і часом суперечливих проявів особистості учня, рекомендацій щодо шляхів покращення характеру вихованців. Пізнання учнів вчителями стало більш повним і глибоким, з перевагою в уявленнях про учнів позитивних якостей» [3, с. 233].

Відповідно, еволюція поглядів В. О. Сухомлинського зумовила трансформацію його поглядів на вивчення особистості дитини.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що думки, ідеї, напрацювання В. Сухомлинського не втратили актуальності і у наш час. У своїх працях педагог обґрунтував необхідність вивчення особистості учня. Він визначив залежність розвитку особистості дитини від знань учителя про особистість учня. Василь Олександрович практичною діяльністю довів, що педагог повинен знати свого учня, його індивідуальні риси, стан здоров'я та умови життя, адже це впливає на якість навчальних досягнень учнів.

В. Сухомлинський наголошував, що вчитель повинен вивчати моральні та духовні якості, розумовий розвиток, культуру школяра, психологічні та психічні якості дитини.

Перспективою подальших наукових пошуків вважаємо проведення аналізу вивчення можливостей використання ідей В. Сухомлинського при вивченні особливостей особистості учнів Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Обережно: дитина!» В. О. Сухомлинський про важких дітей: тематич. зб. / упоряд. Т. В. Філімонова; за наук. ред. проф. О. В. Сухомлинської. – Луганськ: державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. – 264с. – С.214–224.
2. Бричок С. Б. Проблема вивчення особистості школяра у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / С. Б. Бричок // Педагогічний дискурс : зб. Наук. праць. – Хмельницький : ПП Балук І. Б., 2011. – Вип.10. – С. 76–78.
3. Міхно О. Еволюція поглядів В. Сухомлинського щодо психолого-педагогічної характеристики учня / О. Міхно // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер.: Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 123 (1). – С. 228–233.
4. Міхно О. П. Психологічний семінар В. Сухомлинського та його роль у вивченні особистості учня / О. П. Міхно // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 1.46. – С. 89–97.
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>
6. Петренко О. Б. Ідеї статевої соціалізації дитини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / О. Б. Петренко // Педагогічний дискурс : зб. Наук. праць. – Хмельницький : ПП Балук І. Б., 2011. – Вип.10. – С.387–392.
7. Сухомлинский В. А. Педагогическая характеристика ученика / В. А. Сухомлинский // Народное образование. – 1953. – №4. – С.44–49.
8. Сухомлинский В. А. Что такое добро и зло / В. А. Сухомлинский // Свободное воспитание. – М.:ВЛАДИ, 1993. – Вип. 3. – С.2–8.
9. Сухомлинська О. Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В. Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років / О Сухомлинська // В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів: монографія / [О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило,

- I. Д. Бех та ін.]. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 74–96.
10. Сухомлинська О. В. Школа Сухомлинського у Павлиші– погляд крізь призму часу : науково-популярне видання / О. В. Сухомлинська. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 124 с.
 11. Сухомлинський В. О. Думки про шкільне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 378–392.
 12. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 209–400.
 13. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 80–96.
 14. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 203–217.
 15. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 7–392.
 16. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 393–629.
 17. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7–282.
 18. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 419–655.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. «Oberezhno: dytyna»: V. O. Sukhomlynskyi provazhkykh ditei [“Cautious: Child”: V. O. Sukhomlynskyi about Heavy Children]: Temat. zb. / upor. T. V. Filimonova; znanuk. red. prof. O. V. Sukhomlynskoï. – Luhansk: Derzhavnyi zaklad “Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka”, 2008. – 264 s. (in Ukrainian)
2. Brychok S. B. Problema vyvchennia osobystosti shkoliara u pedahohichnii spadshchyni Vasylia Sukhomlynskoho [The Problem of Studying the Personality of a Student in the Pedagogical Heritage of Vasyl Sukhomlynskyi] / S. B. Brychok // Pedahohichniy diskurs : zb. Nauk. prats. – Khmelnytskyi : PP Baliuk I. B., 2011. – Vyp.10. – S. 76–78. (in Ukrainian)
3. Mikhno O. Evoliutsiia pohliadiv V. Sukhomlynskoho shchodo psykholoho-pedahohichnoi kharakterystyky uchnia [Evolution of V. Sukhomlynsky's Views on the Psychological and Pedagogical Characteristics of a Student] / O. Mikhno // Naukovi zapysky

- [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Ser.: Pedahohichni nauky. – 2013. – Vyp. 123 (1). – S. 228–233. (in Ukrainian)
4. Mikhno O. P. Psykholohichniy seminar V. Sukhomlynskoho ta yoho rol u vyvchenni osobystosti uchnia [The Psychological Seminar of V. Sukhomlynskyi and His Role in the Study of the Student's Personality] / O. P. Mikhno // Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Ser. : Pedahohichni nauky. – 2014. – Vyp. 1.46. – S. 89–97. (in Ukrainian)
 5. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian School. Conceptual Principles of Reforming High School] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf> (in Ukrainian)
 6. Petrenko O. B. Idei statevorolovoi sotsializatsii dytyny u pedahohichnii spadshchyni Vasyliia Sukhomlynskoho [The Ideas of Sex-role Socialization of the Child in the Pedagogical Heritage of Vasyl Sukhomlinskyi] / O. B. Petrenko // Pedahohichniy dyskurs : zb. Nauk. prats. – Khmelnytskyi : PP Baliuk I. B., 2011. – Vyp.10. – S.387–392. (in Ukrainian)
 7. Sukhomlinskij V. A. Pedagogicheskaja kharakteristika uchenika [Pedagogical Characteristics of the Pupil] / V. A. Sukhomlinskij // Narodnoje obrazovaniye. – 1953. – No 4. – S. 44–49. (in Ukrainian)
 8. Sukhomlinskij V. A. Chto takoe dobro i zlo [What is Good and Evil] / V. A. Sukhomlinskij // Svobodnoje vospitaniye. – M.: VLADI. 1993. – Vyp. 3. – S.2–8. (in Russian)
 9. Sukhomlynska O. Deiaki aspekty evoliutsii spryiniattia tvorchosti V. Sukhomlynskoho: doroha dovzhynoiu v 40 rokiv [Some Aspects of the Evolution of the Perception of Creativity V. Sukhomlynskii: Road in 40 Years] / O. Sukhomlynska // V. O. Sukhomlynskyi u rozдумakh suchasnykh ukrainskykh pedahohiv: monohrafiia / [O. V. Sukhomlynska, O. Ya. Savchenko, V. S. Kurylo, I. D. Bekh ta in.]. – Luhansk: Vyd-vo DZ “LNU imeni Tarasa Shevchenka”, 2012. – S. 74–96.(in Ukrainian)
 10. Sukhomlynska O. V. Shkola Sukhomlynskoho u Pavlyshi – pohliad kriz pryzmu chasu [Sukhomlinsky School in Pavlyshy – Look Through the Prism of Time]: naukovopopuliarnevydannia / O. V. Sukhomlynska. – K.: Pedahohichna dumka, 2013. – 124 s.(un Ukrainian)
 11. Sukhomlynskyi V. O. Dumky pro shkilne vykhovannia [Thoughts about School Education] / V. O. Sukhomlynskyi // Komunist Ukrainy. – 1968. – No 10. – S. 83–91.(in Ukrainian)
 12. Sukhomlynskyi V. O. Dukhovnyi svit shkoliara [Spiritual World of a Student] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybr. tvory: v 5 t. / V. O. Sukhomlynskyi. – Kyiv, 1976. – T. 1.– S. 209–400. (in Ukrainian)

13. Sukhomlynsky V. O. Liudyna nepovtorna [A Person is Unique] / V. O. Sukhomlynskyi. // Vybr. tvory: v 5 t. / V. O. Sukhomlynskyi. – Kyiv, 1977. – T. 5. – S. 80–96. (in Ukrainian)
14. Suhomlinsky V. O. Na nashii sovisti – lyudyna [A Person is on Our Conscience] / V. O. Suhomlinskyi // Vibor. tv. : v 5 t. – K. : Rad. shk., 1977. – T. 5. – S. 203–217. (in Ukrainian)
15. Sukhomlynskyi V. O. Pavlyska serednia shkola [Pavlysh Secondary School] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybr. tvory : v 5 t. / V. O. Sukhomlynskyi. – Kyiv, 1977. – T. 4. – S. 7–392. (in Ukrainian)
16. Sukhomlynskyi V. O. Rozmova z molodym dyrektorem [Talk with a Young Director] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybr. tv.: v 5 t. – K. : Rad. shk., 1977. – T. 4. – S. 393–628. (in Ukrainian)
17. Sukhomlynskyi V. O. Sertse viddaiu ditiam [I Give My Heart to the Children] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybr. tv. : v 5 t. – K. : Rad. shk., 1976. – T. 3. – S. 7–282. (in Ukrainian)
18. Sukhomlynskyi V. O. Sto porad uchytelvi [One Hundred Pieces of Advice for Teachers] / V. O. Sukhomlynskyi // Vybr. Tvory: v 5 t. / V. O. Sukhomlynskyi. – Kyiv, 1976. – T. 2. – S. 417–654. (in Ukrainian)

Аннотация. В статье проанализированы взгляды выдающегося украинского педагога Василия Сухомлинского на проблему изучения личности ребенка в их системности и в контексте эволюции педагогических идей ученого. Выяснено, что трансформация взглядов педагога на проблему изучения ребенка происходила в течение четырех периодов его творчества: изучение ученика как субъекта учебной деятельности, констатация уровня успеваемости учеников и связанных с ней интеллектуальных и волевых качеств (первый период); научная основа изучения ребенка согласно предложенной педагогом схеме изучения (общие сведения об ученике, состояние его здоровья, заболевания, общее физическое развитие, состав семьи, занятия родителей, семейно-бытовые условия ученика, материальное состояние, культурный уровень семьи, личностно-типологические особенности ученика, темперамент, характер, самооценка, эмоции, воля (второй период); изучение интеллектуальной, моральной, эстетической сферы личности ученика на разных возрастных этапах развития, моральная воспитанность ребенка (третий период); изучение моральных и духовных качеств, культуры школьника, глубокое проникновение в сущность психических процессов, вдумчивый анализ и выяснение причин сложных и иногда противоречивых проявлений личности ученика (четвертый период). Доказано, что мысли, идеи, наработки В. Сухомлинского не потеряли актуальности и в наше время.

Ключевые слова: Василий Сухомлинский, личность, ребенок, изучение личности, психолого-педагогическая характеристика.

Abstract. The article deals with the views of the outstanding Ukrainian

teacher Vasyl Sukhomlynskyi on the problem of studying the child's personality in their system and in the context of the evolution of the teacher's pedagogical views. It is found out that the transformation of the teacher's views on the problem of studying the child took place during the four periods of his creative work: study of the student as a subject of educational activity, statement of the level of students' progress and related intellectual and volitional qualities (the first period); scientific basis for studying the child in accordance with the teacher's proposed scheme of study (general information about the student, his state of health, disease, general physical development, family members, occupation of parents, family and living conditions of the student, material conditions, cultural level of the family, individual-typological features of the student, temperament, character, self-esteem, emotion, will (the second period); study of the intellectual, moral, aesthetic sphere of the student's personality at different age stages of his development, moral education of the child (the third period); the study of moral and spiritual qualities of the student, his culture, deep penetration into the essence of mental processes, thoughtful analysis and finding out the causes of complex and sometimes contradictory manifestations of the student's personality (the fourth period). It is proved that thoughts, ideas, and developments of V. Sukhomlynskyi did not lose relevance in our time.

Key words: Vasyl Sukhomlynskyi, personality, child, personality study, psychological and pedagogical characteristics.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2018

І. Ф. Будз

TEACHER'S ROLE IN THE PROCESS OF IDENTIFICATION AND CLASSROOM APPROACH OF GIFTED AND TALENTED EDUCATION IN GREAT BRITAIN

Annotation. The article traces the formation of the role of coordinator for the identification of gifted and talented pupils and teachers in the identification process of gifted and talented in Great Britain. The problem of the classroom approach of teaching gifted and talented and its implementation by the teacher is examined in the research. The analysis of the activities of educational institutions that provide teachers' training at the regional and district levels has been carried out, the tasks on which they work have been determined, the ways of their implementation through the program and research activities have been presented. The challenging times for gifted children, their parents and teachers offer a number of options in education sphere. We outlined that a great focus of identification activity is kept on educational efficiency and critical thinking of teachers and coordinators of gifted and talented. This article observes mandatory role of a teacher in formation of school register of gifted and talented schoolchildren, that informs about a socio-economic level of a

Наукове видання

ІННОВАТИКА У ВИХОВАННІ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Упорядники:

проф. Петренко О. Б., доц. Ціпан Т. С.

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

Підписано до друку 25.10.2018 р.

Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 24,7. Замовлення №204/1. Наклад 300

I – 66

**Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Вип. 8. / упоряд.
О. Б. Петренко ; ред. кол. : О. Б. Петренко, Т. С. Ціпан,
Н. М. Гринькова та ін. – Рівне : РДГУ, 2018. – 357с.**

УДК 37 : 005.591.6

ББК 74.200

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2018

Віддруковано засобами оперативної поліграфії

ВРМ-ПОЛІГРАФ

вул. Буковинська, 3, м. Рівне, 33000;

тел.: 0362-64-21-34